

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 330.1(477)

А.О. ХОДЖАЯН,
д.е.н., професор, заст. директора з організаційно-наукової роботи
Науково-дослідного економічного інституту Мінекономрозвитку і торгівлі України

Фінансова безпека в системі забезпечення стійкого розвитку економіки

Сформульовано концептуальні засади та запропоновано методичні підходи до визначення рівня стійкості національної економіки на основі фінансових індикаторів функціонування бюджетної, грошово-кредитної, валютної, боргової, банківської систем та фінансових ринків. Визначено основні загрози фінансовій безпеці держави.

Ключові слова: стійкість економіки, фінансова безпека, загрози фінансовій безпеці держави, рівень стійкості економіки, стійкий конкурентоспроможний розвиток.

А.А. ХОДЖАЯН,
д.э.н., профессор, замдиректора по организационно-научной работе
Научно-исследовательского экономического института Минэкономразвития и торговли Украины

Финансовая безопасность в системе обеспечения устойчивого развития экономики

Сформулированы концептуальные основы и предложены методические подходы к определению уровня устойчивости национальной экономики на основе финансовых индикаторов функционирования бюджетной, денежно-кредитной, валютной, долговой, банковской систем и финансовых рынков. Определены основные угрозы финансовой безопасности государства.

Ключевые слова: устойчивость экономики, финансовая безопасность, угрозы финансовой безопасности государства, уровень устойчивости экономики, устойчивое конкурентоспособное развитие.

A.O. KHODZHAIAN,
doctor of science in economics, professor, Deputy Director in charge of Scientific
and Organizational activities of the Scientific and Research Institute of Economics

The financial security in the system of providing of the sustainable economic development

The conceptual foundations were formulated and the methodical approach to determination of the level of national economy stability based on financial indicators of functioning of the budgetary, monetary, currency, debt, banking systems and financial markets were offered. Identified the main threats to the financial security of the state.

Keywords: economic stability, financial security, threats to financial security of the state, the level of economic stability, the development of sustainable competitiveness.

Постановка проблеми. Важливою характеристикою функціонування будь-якої системи, в тому числі й економічної, є її стійкість, що виявляється у спроможності системи зберігати свої структури й характер функціонування під

впливом різних зовнішніх навантажень. Під економічною стійкістю слід розуміти здатність економіки забезпечувати поступальний розвиток, зростання виробництва і зайнятості та підвищення реальних доходів населення під впли-

вом несприятливих обставин внутрішнього та зовнішнього середовища.

В умовах, коли глобалізація проникла в усі сфери життєдіяльності суспільства і у світі практично не залишилося ізольованих національних господарств, стійкість систем помітно знизилася. Диференційований вплив чинників глобальної нестабільності на функціонування і розвиток національних економік пояснюється їх здатністю протистояти зовнішнім загрозам і отримувати додаткові ресурси і позитиви від інтеграції у зовнішньоекономічний простір. На фоні поглиблення кризових явищ глобальної світогосподарської системи нестійкі економіки з високим рівнем залежності від зовнішньої кон'юнктури демонструють уповільнення темпів економічного зростання, поглиблення диспропорцій розвитку економіки, зниження життєвого рівня населення.

У значній мірі цьому сприяє глобальна фінансова нестабільність, пов'язана з міжнародними валютними та фінансовими дисбалансами, неефективною борговою політикою, суперечливістю курсоутворення, непередбачуваністю курсу провідних валют світу, відірваністю фінансових операцій від базових активів. Негативні тенденції глобальної фінансової системи, підкріплені нагромадженням внутрішніх ризиків фінансової безпеки держави у бюджетній, грошово-кредитній, валютній, борговій, банківській системах, провокують зниження стійкості національних економічних систем.

В умовах перманентності «збоїв» світогосподарської системи проблеми довгострокового економічного зростання і розвитку для відкритих економік напряму залежать від належного рівня фінансової безпеки і ефективності державної політики щодо її забезпечення.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Серед сучасних вітчизняних та зарубіжних авторів проблематику стійкості економічної системи та окремими напрямками її досягнення займаються Ю. Алексєєв, Д. Бабиц, А. Бачурін, Є. Борщук, Д. Галданова, В. Гець, С. Глаз'єв, А. Гранберг, А. Добринін, В. Іноземцев, І. Крючкова, А. Луссе, М. Павловський, Я. Корнаї, Д. Міропольський, І. Спиридонов, А. Татаркін, А. Щербачков, А. Юданов.

У роботах науковців, які досліджують умови забезпечення стійкості та фінансової безпеки, визначено зміст поняття «економічна стійкість», чинники її забезпечення (А. Бачурін) [1, с. 34–42], напрями та інструменти забезпечення стійкого розвитку (Є. Борщук) [3, с. 62–71]; «фінансова безпека та індикатори її оцінювання» (О. Барановський) [4, с. 15], охарактеризовано напрями забезпечення фінансової стійкості банківської системи (О. Крухмаль) [5], визначено механізми, що забезпечують фінансову стійкість підприємства (Л. Шабліста) [2, с. 46–58], сформульовано необхідні умови стійкості суспільства в цілому і його окремих елементів (М. Павловський) [6, с. 293–301]; оцінювання стійкості фінансових ринків країни та регіону (Л. Волощенко) [7, с. 40–43].

Разом із тим недостатньо розробленими залишаються методичні підходи щодо визначення рівня макроекономічної стійкості через призму фінансової безпеки та оцінки її динаміки, що є важливою складовою розробки механізму забезпечення стійкого розвитку національної економіки в умовах негативних впливів внутрішніх трансформаційних зрушень та зовнішніх чинників глобальної нестабільності.

Метою статті є обґрунтування концептуальних засад та оцінювання стійкості національної економіки на основі застосування системи індикаторів фінансової безпеки.

Виклад основного матеріалу. По відношенню до економічної системи поняття «стійкість» застосовується для відображення особливостей її динаміки в умовах негативних впливів зовнішнього середовища і характеризує її здатність до забезпечення стабільного економічного зростання та високого життєвого рівня населення, формування оптимальних макроекономічних пропорцій відтворення, економічного і раціонального використання ресурсів, відлагодженості механізмів саморегуляції і управління, а також здатності швидко усунути загрози або пристосуватися до існуючих умов. На фоні посилення відкритості економіки, негативних зовнішніх імпульсів та пришвидшення їх передачі порівняно з позитивними наслідками інтеграції стійкість є визначальною умовою забезпечення довгострокового зростання і розвитку економіки.

В умовах, коли у розвитку економіки все більшого значення набуває наявність ефективно організованої фінансової системи, здатної забезпечити акумуляцію та ефективний розподіл власних і залучених фінансових ресурсів, а фінансові потоки опосередковують усі господарські операції, й більш того, є самостійними системоутворюючими чинниками формування ВВП, визначальний внесок у забезпечення стійкого розвитку національної економіки справляє фінансова безпека держави. Під останньою слід розуміти ступінь захищеності фінансових інтересів держави, стан грошово-кредитної, бюджетної, податкової, валютної, банківської, інвестиційної, митно-тарифної та фондової систем, що характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, спроможністю держави ефективно формувати та раціонально використовувати фінансові ресурси, достатні для задоволення її потреб, шляхом виконання зобов'язань і забезпечення соціально-економічного розвитку (див. рис.).

У розрізі кожної зі складових фінансова безпека характеризується оптимальними параметрами показників, дотримання яких забезпечує найбільш сприятливі умови для стійкого розвитку внаслідок збалансованості макроекономічних відтворювальних пропорцій.

Важливою складовою розробки механізму забезпечення стійкості економічної системи є розробка системи фінансових показників, які характеризують стан та тенденції розвитку усіх підсистем фінансової сфери економіки під впливом несприятливих внутрішніх та зовнішніх чинників, і методичних підходів виокремлення меж прогресивної стійкості. Під останньою слід вважати такий стан економіки, при якому внаслідок збалансованості макроекономічних відтворювальних пропорцій, під впливом внутрішніх і зовнішніх загроз здійснюється поступальний розвиток економіки, економічне зростання та підвищення якості життя і реальних доходів населення.

У зв'язку з цим важливим є обґрунтування значимості застосування низки фінансових індикаторів, які характеризують стан та тенденції стійкості економіки. Серед них найбільш суттєвими є рівень інфляції, динаміка і обсяг зовнішнього боргу, стан рахунку поточних операцій, дефіцит бюджету, рівень нагромаджених національних заощаджень, валютна нестабільність, динаміка і структура іноземного капіталу, показники стійкості і надійності банківської системи. Фінансові

Системні складові фінансової безпеки економіки

Побудовано автором.

індикатори визначають параметри функціонування бюджетної, грошово-кредитної, валютної, боргової, банківської системи та фінансових ринків. Недотримання визначених оптимальних значень знижує стійкість національної економіки до внутрішніх і зовнішніх шоків і може перетворити потенційні ризики на реально існуючі загрози (див. табл.).

За допомогою даних показників визначається поточний стан фінансової безпеки країни, її здатність адекватно і оперативно реагувати на негативні зовнішні загрози, що стали перманентним явищем в умовах відкритості національної економіки та локальних і глобальних змін сучасних світогосподарських процесів.

Важливою складовою механізму державного регулювання економіки є розробка методичних підходів щодо визначення рівня стійкості національної економіки й оцінки її динаміки. Головна мета оцінювання і моніторингу стійкості розвитку

національної економіки полягає в тому, щоб на основі аналізу ризиків функціонування окремих сфер економіки, усунення яких дозволяє попередити несприятливі та загрозові тенденції економічного розвитку, підвищити стійкість національної економіки до внутрішніх і зовнішніх несприятливих чинників, гарантувати її стабільне і максимально ефективне функціонування в поточному моменті та забезпечити умови нарощення потенціалу розвитку в майбутньому.

Оцінювання рівня фінансової стійкості економіки України здійснюється на основі порівняння фактичних значень показників-індикаторів функціонування макроекономічної, боргової, валютної, інвестиційної, фінансової та зовнішньоекономічної сфер економіки та оптимальних з точки зору фінансової безпеки значень, при яких створюються найбільш сприятливі умови для відтворювальних процесів.

Система показників вимірювання рівня стійкості фінансової сфери національної економіки

Фінансові індикатори	
Бюджетна сфера	Відношення дефіциту бюджету до ВВП, %; рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %; обсяг трансфертів з державного бюджету, % до ВВП; покриття дефіциту зведеного бюджету за рахунок зовнішніх запозичень, %; норматив бюджетної забезпеченості, %; диференціація бюджетних видатків на одну особу між регіонами України, %; видатки державного бюджету на науку, % ВВП (наукоємність); рівень тінізації економіки, % до ВВП
Грошово-кредитна сфера	Рівень інфляції, % до грудня попереднього року; індекс споживчих цін, % до попереднього року; індекс цін виробників, % до попереднього року; рівень середньої процентної ставки кредитів відносно інфляції, %; швидкість обігу грошей (M2 / ВВП), кількість обертів; рівень монетизації (M3 / ВВП), %
Валютна сфера	Рівень доларизації економіки, %; рівень девальвації (ревальвації) офіційного курсу гривні до долара США, % до попереднього періоду; рівень інфляції, % до грудня попереднього року; відношення офіційного курсу гривні до паритету її купівельної спроможності, %; динаміка реального ефективного обмінного курсу, %; офіційні резервні активи України, місяців імпорту; рівень тінізації економіки, % до ВВП
Боргова сфера	Валовий зовнішній борг, % до ВВП; валовий державний борг, % до ВВП; зовнішній державний борг, % до ВВП; профіцит / дефіцит держбюджету, % до ВВП; відношення відсоткових платежів з обслуговування зовнішнього боргу до річного приросту ВВП, %; відношення відсоткових платежів з обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %; коефіцієнт покриття імпорту експортом (разів); дефіцит (профіцит) торгового балансу, % до загального обсягу зовнішньої торгівлі; частка імпорту у внутрішньому споживанні держави, %
Інвестиційна сфера	Обсяг інвестицій, % ВВП; обсяг інвестицій, % вартості основних фондів; інвестиції в основний капітал, % ВВП; середньорічні темпи приросту інвестицій в основний капітал, %; іноземні інвестиції, % від загального обсягу інвестицій; обсяг іноземних інвестицій в розрахунку на душу населення, \$; ступінь зносу основних засобів промисловості, %; частка інвестицій у НДДКР, % загального обсягу інвестицій в економіку; частка іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій країни; співвідношення прямих і портфельних інвестицій; величина іноземних інвестицій на душу населення; ступінь покриття потреби держави в інвестиційних ресурсах грошовою масою; частка бюджетних коштів у вартості інвестиційного проекту, %; оцінювання ризиків інвестиційних проектів; рівень тінізації економіки, % до ВВП
Банківська сфера	Вартість банківських кредитів, % річних; частка зовнішніх запозичень у вимогах банків за кредитами, наданими в економіку України, %; частка довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих комерційними банками, %; частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі кредитів, наданих в економіку України, %; рівень покриття довгострокових кредитів довгостроковими депозитами, %; маржа процентної ставки, %; рівень тінізації економіки, % до ВВП

Побудовано за даними: [7].

За період з 2007 по 2014 рік виявлено тенденцію до зниження рівня стійкості економіки України. Реальні статистичні показники розвитку економіки України не лише виходять за рамки оптимальних значень відповідних розрахункових індикаторів, у межах яких створюються найбільш сприятливі умови для стійкого розвитку, а й є гіршими за порогові та подекуди граничні значення індикаторів фінансової безпеки. Це є свідченням низького рівня стійкості і формування відповідно несприятливих і загрозливих тенденцій функціонування фінансової сфери економіки України.

Основними загрозами фінансовій безпеці держави є:

- недосконалість бюджетної політики і нецільове використання коштів бюджету;
- неефективність податкової системи, масове ухилення від сплати податків;
- значні обсяги державного та гарантованого державою боргу, проблеми з його обслуговування;
- стрімке нарощення і недопустимо високий рівень валового зовнішнього боргу і відсотків з його обслуговування відносно джерел їх покриття;
- недостатній обсяг валютних резервів для виконання міжнародних зобов'язань та стабілізації курсу національної валюти; високий рівень прострочених кредитів;
- різке зростання портфелю цінних паперів та посилення залежності банківської системи від стану державного бюджету;
- високий рівень доларизації економіки;
- висока і нестабільна інфляція та різкі зміни рівня курсу національної валюти;
- значна різниця співвідношення доходів найбільш і найменш забезпеченого населення та недостатня соціальна захищеність певних груп населення;
- низький рівень капіталізації банківської системи, превалювання коротких кредитів та високий рівень відсоткових ставок із кредитів; дефіцит внутрішніх середньо- та довгострокових фінансових ресурсів;
- неефективне використання іноземних кредитів (погашення попередньої заборгованості; поповнення золотовалютних резервів; рефінансування банківської системи);
- низький рівень інвестиційної привабливості та високі інвестиційні ризики, обумовлені макроекономічною та політичною нестабільністю; відсутністю дієвої системи страхування іноземних інвестицій; скорочення темпів зростання інвестицій у реальний сектор економіки;
- відсутність ефективних механізмів трансформації заощаджень населення в інвестиції;
- зростання дохідності ОВДП як наслідок високих інвестиційних ризиків;
- високий рівень тінізації економіки, посилення її криміналізації, нелегальний відплив валютних коштів за кордон тощо.

Таким чином, слід констатувати, що під впливом дестабілізуючих чинників економічного та політичного характеру погіршення фінансових показників України є суттєвим, що характеризує низький рівень фінансової безпеки національної економіки. Наростання негативних тенденцій відбувається через стрімке зниження рівня національних заощаджень, неухильне зростання валового боргу сектору державного управління, дефіцит бюджету, високий рівень інфляції, знецінення національної валюти.

Висновки

В умовах, коли у розвитку економіки все більшого значення набуває наявність ефективно організованої фінансової системи, роль фінансової безпеки для формування стійкості національної економіки є визначальною. Під фінансовою безпекою слід розуміти ступінь захищеності фінансових інтересів держави, стан грошово-кредитної, бюджетної, податкової, валютної, банківської, інвестиційної, митно-тарифної та фондової систем, що характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, спроможністю держави ефективно формувати та раціонально використовувати фінансові ресурси, достатні для задоволення її потреб, шляхом виконання зобов'язань і забезпечення соціально-економічного розвитку.

Відкритість економіки, яка не узгоджена з рівнем фінансової безпеки, ускладнює можливість стійкого економічного розвитку суспільства. Низький рівень стійкості економіки України внаслідок негативних тенденцій її фінансової безпеки провокують нездатність системи протистояти негативним зовнішнім шокам, зокрема зумовленим періодичними кризами внутрішнього та зовнішнього походження через суттєвий рівень інфляції, значний обсяг і негативну динаміку зовнішнього боргу, стан рахунку поточних операцій, дефіцит бюджету, рівень нагромаджених національних заощаджень, валютну нестабільність, негативну динаміку і неефективну структуру іноземного капіталу, низький рівень стійкості і надійності банківської системи. Оцінювання та моніторинг ризиків функціонування фінансової сфери національної економіки дозволили виявити найбільш загрозливі тенденції фінансової безпеки України, серед яких – стрімко негативна динаміка валового зовнішнього боргу і, зокрема, боргу сектору державного управління, дефіцит бюджету, низький рівень валових міжнародних резервів, рівень нагромаджених національних заощаджень, динаміка і структура іноземного капіталу, висока і нестабільна інфляція та різкі зміни рівня курсу національної валюти.

Це зумовлює необхідність цілеспрямованих заходів держави на формування моделі стійкого конкурентоспроможного розвитку. Останній передбачає утримання та покращення певних позицій країни в світогосподарській стратифікації при одночасному збалансуванні макроекономічних відтворювальних пропорцій, при яких створюються найбільш сприятливі умови для розвитку. Реалізація принципів стійкої конкурентоспроможності сприяє стабільному зростанню економіки, підвищенню рівня її конкурентоспроможності в умовах негативних зовнішніх шоків.

Список використаних джерел

1. Бачурин А. Основные условия устойчивости экономики // Экономист. – 1998. – № 11. – С. 34–42.
2. Шабліста Л.М. Фінансова стійкість підприємства: сутність і методи оцінки [Текст] / Л.М. Шабліста // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 2. – С. 46–58.
3. Борщук Є.М. Ринкові механізми економіки стійкого розвитку / Є.М. Борщук // Регіональна економіка. – 2007. – № 1. – С. 62–71.
4. Барановський О. Фінансова безпека. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.
5. Крухмаль О.В. Антикризисное управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи / Крухмаль О.В., Коваленко В.В. // Монографія. Суми: УАБС НБУ, 2007. – 198 с.
6. Павловський М. Стійкість економічної системи – необхідна умова стратегії економічного і соціального розвитку України // Украї-

на на порозі XXI століття: уроки реформ та стратегія розвитку. – К.: НТУУ КПІ, 2001. – 340 с.

7. Волощенко Л.М. Оцінка динамічної стійкості фінансової системи країни і регіону // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2013. – №2 (71). – С. 40–43.

8. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України // Затверджено Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 № 1277 [Електрон. ресурс] – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm

В.А. ПРЕДБОРСЬКИЙ,
д.е.н., професор, Національна академія внутрішніх справ,
А.Г. ЗЮНЬКІН,
к.е.н., професор, Національна академія внутрішніх справ

Посилення конкурентоспроможності національної економіки як стратегія детінізації

У статті розглядаються конкурентно-ринкові засади розвитку як системна стратегічна передумова модернізації (реформування), детінізації вітчизняної економіки.

Ключові слова: паразитарна елітна економіка, монополія на експлуатацію адміністративного ресурсу, фактори деформування конкурентно-ринкових механізмів.

В.А. ПРЕДБОРСКИЙ,
д.э.н., профессор, Национальная академия внутренних дел,
А.Г. ЗЮНЬКИН,
к.э.н., профессор, Национальная академия внутренних дел

Усиление конкурентоспособности национальной экономики как стратегия детенизации

В статье рассматриваются конкурентно-рыночные основы развития как системная стратегическая предпосылка модернизации (реформирования), детенизации отечественной экономики.

Ключевые слова: паразитарная элитная экономика, монополия на эксплуатацию административного ресурса, факторы деформирования конкурентно-рыночных механизмов.

V. PREDBORSKIJ,
doctor of economics, professor, National Academy of Internal Affairs,
A. ZYUNKIN,
PhD, professor, National Academy of Internal Affairs

Strengthening the competitiveness of the national economy as a strategy deshadowing

The article considers the competitive market system as a basis of the strategic premise of modernization (reform), deshadowing domestic economy.

Keywords: parasitic elite economics, a monopoly on the operation of administrative resources, factors of deformation competitive market mechanisms.

Постановка проблеми. Масштабна тінізація соціально-економічних процесів обумовлена системною монополізацією економічних процесів, а також наявністю монополії на адміністративний ресурс влади. У зв'язку з цим проведення глибоких системних соціально-економічних реформ висувають в якості стрижневих основ розвитку конкурентно-ринкових механізмів як альтернативи тіньовим, нетранспарентним процесам економічного панування та влади.

Необхідність застосування ефективних механізмів протидії тіньовій економіці знайшла відображення у ряді важливих законодавчих, нормативно-правових актах держави, таких як: проекти сучасного законодавства щодо протидії корупції, Закони України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні на 2014–2017 роки» (2014), «Про засади запобігання і протидії корупції» (2011), Указ Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією» (2003, №84/2003), проект Державної програми детінізації економіки, Указ Президента України «Про першочергові за-

ходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» (2005, №1615/2005), постанови Кабінету Міністрів України з питань відстеження процесів тінізації економіки та розроблення рекомендацій щодо обмеження її зростання, цілий ряд відомчих актів тощо.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До вітчизняних досліджень з тіньової економіки відносяться праці В.Д. Базилевича, А.В. Базилюка, О.І. Барановського, В.М. Бородюка, Г.С. Буряка, З.С. Варналія, А.С. Гальчинського, Я.Я. Дьяченка, С.О. Коваленка, І.І. Мазур, В.О. Мандибури, О.В. Турчинова та ін. Значний внесок у розробку адміністративно-правових і кримінально-правових аспектів протидії корупції зробили вітчизняні вчені-юристи. У той же час у зв'язку з недостатнім системним вивченням явища тіньової економіки як органічної ланки дисфункційного розвитку державного управління, масштабних обсягів її поширення в умовах глобальної кризи, особливості прояву окремих сегментів тіньової економіки, дисфункційний вплив у вітчизняних умовах потребують подальшого спеціального вивчення.